

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ОДИНОКИХ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Дідківська Олена Григорівна
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи
Національної академії наук України
ORCID ID: 0000-0002-0969-4198
o_didkivska@ukr.net

У статті досліджено особливості функціонування системи соціального захисту людей похилого віку та одиноких осіб похилого віку в Україні в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що повномасштабна війна суттєво загострила наявні структурні проблеми соціальної сфери, зокрема недостатність фінансування, обмежену доступність послуг у громадах та домінування інституційних форм догляду. Встановлено, що літні люди належать до найбільш вразливих соціальних груп через поєднання демографічних, медичних та соціально-економічних факторів, що в умовах війни призводить до зростання ризиків бідності, соціальної ізоляції та погіршення стану здоров'я. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального захисту осіб похилого віку, включаючи конституційні гарантії, галузеве законодавство та підзаконні акти, які регламентують надання соціальних послуг. Визначено роль ключових інституцій на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також значення територіальних громад у забезпеченні доступності соціальної підтримки. Окрему увагу приділено діяльності інституційного сектору, зокрема будинків-інтернатів, геріатричних пансіонатів та територіальних центрів соціального обслуговування. Виявлено основні виклики функціонування системи соціального захисту в умовах війни, серед яких безпекові ризики, обмежений доступ до медичних послуг, кадровий дефіцит, порушення матеріально-технічного забезпечення та недостатній рівень міжвідомчої координації. Доведено, що скорочення кількості інституцій та їх підопічних не свідчить про зменшення потреб у соціальному захисті, а відображає трансформацію форм догляду та частковий перехід відповідальності до сімей і громад. Обґрунтовано доцільність трансформації системи соціального захисту шляхом розвитку послуг у громаді, впровадження інтегрованого міжсекторального підходу та посилення партнерства між державними органами і недержавними організаціями. Запропоновано орієнтацію на гібридну модель соціальних послуг, що поєднує інституційні та неінституційні форми підтримки, з урахуванням потреб осіб похилого віку в умовах кризових ситуацій.

Ключові слова: соціальний захист, люди похилого віку, одинокі люди похилого віку, війна, соціальні послуги, вразливі групи населення.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво загострила соціальні проблеми та поставила перед державою нові виклики у сфері соціального захисту населення. Найбільш уразливі соціальні групи у цих умовах є люди похилого віку та одинокі особи похилого віку, які через вікові обмеження, хронічні захворювання, низький рівень доходів і соціальну ізоляцію мають обмежені можливості для самостійного подолання наслідків війни. Руїнування житла, перебої в роботі систем охорони здоров'я та соціального обслуговування, ускладнений доступ до пенсійних виплат і соціальних допомог значно знижують якість їхнього життя та посилюють ризики порушення базових прав людини.

У довоєнний період система соціального захисту людей похилого віку в Україні вже характеризувалася низкою структурних проблем, зокрема недостатнім фінансуванням, обмеженою доступністю соціальних

послуг у сільській місцевості, домінуванням інституційних форм догляду та недостатнім розвитком послуг у громаді. В умовах війни ці проблеми набули критичного характеру, що актуалізує потребу наукового осмислення ефективності наявних механізмів соціального захисту та пошуку нових підходів до підтримки осіб похилого віку.

Міжнародні організації неодноразово наголошують на необхідності забезпечення особливого захисту літніх людей у кризових і надзвичайних ситуаціях, підкреслюючи важливість дотримання принципів гідності, недискримінації та доступності соціальних і медичних послуг. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз українського досвіду реагування на потреби людей похилого віку під час війни, з урахуванням ролі державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадського сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту літніх людей у кризових умовах широко дослід-

жуються міжнародними організаціями, зокрема UNFPA (Фонд ООН у галузі народонаселення), WHO (Всесвітня організація охорони здоров'я) та UNDP (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй). У своїх аналітичних звітах, рекомендаціях і програмних документах ці інституції наголошують на зростаючій вразливості людей похилого віку під час воєнних конфліктів, гуманітарних криз, пандемій і природних катастроф.

Міжнародні організації підкреслюють необхідність інтегрованого підходу до соціального захисту літніх людей, який передбачає узгоджене поєднання соціальних послуг, медичних послуг та психологічної підтримки.

UNFPA у звіті *The human rights situation of older persons in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation 2023* р. наголошує, що 70% осіб похилого віку в зонах активних бойових дій мають обмежену мобільність і потребують сторонньої допомоги [1].

ВООЗ у звіті *Health system support for older persons in emergencies* акцентує, що літніх людей слід визначити вразливою групою, потреби якої мають бути пріоритетними в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час війни. У період збройного конфлікту особи похилого віку стикаються з високими ризиками загострення хронічних захворювань, обмеженням доступу до медичних послуг та життєво необхідних лікарських засобів, процедур [2].

Українські дослідники підкреслюють важливість комплексного підходу до підтримки осіб літнього віку, що включає не лише пенсійне забезпечення, а й широкую систему соціальних послуг, правового захисту та адаптації системи до реальних потреб людей старшого віку. Так, Ю. Горемікіна та О. Дідківська наголошують на необхідності адаптації соціальної підтримки до потреб осіб літнього віку через інтегровані соціальні послуги, що забезпечують не лише фінансову, а й соціальну підтримку та посилення ролі місцевих ініціатив [3]. Дослідження О. Рябошапки розкриває особливості соціального забезпечення людей похилого віку з урахуванням законодавчих підходів та міжнародного досвіду, зазначаючи, що українське законодавство передбачає низку соціальних пільг і механізмів підтримки, але їх реалізація потребує удосконалення для підвищення ефективності захисту літніх людей у сучасних умовах соціально-економічної трансформації [4]. С. Полякова та Ю. Когатко зазначають, що рівень матеріального забезпечення осіб пенсійного віку в Україні залишається недостатнім, а існуючі механізми соціальної підтримки потребують удосконалення з урахуванням демографічних змін та зростання соціальних ризиків, що особливо загострюються в умовах воєнного стану [5].

Таким чином, сучасні українські дослідження підтверджують, що соціальний захист людей похилого віку в Україні має бути багатовекторним, поєднуючи ефективні державні програми, міжсекторальну співпрацю та механізми адаптації до демографічних викликів для забезпечення сталого рівня життя та соціальної інтеграції осіб пенсійного віку.

Метою статті є дослідження особливостей соціального захисту людей похилого віку та одиноких осіб похилого віку в умовах війни в Україні, визначення основних

проблем і викликів, а також обґрунтування напрямів удосконалення системи соціальної підтримки цієї категорії населення в кризових умовах.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів. Зокрема, системний аналіз застосовано для вивчення структури системи соціального захисту людей похилого віку; порівняльний метод – для зіставлення національного та міжнародного досвіду; статистичний аналіз – для оцінки динаміки інституційної мережі на основі даних офіційної статистики за 2021–2023 роки; структурно-функціональний метод – для дослідження повноважень органів влади у сфері соціального захисту. Узагальнення та логічний аналіз дозволили сформувані обґрунтовані висновки щодо напрямів удосконалення системи соціальної підтримки людей похилого віку в умовах воєнного стану.

Результати дослідження. Нормативно-правове регулювання соціального захисту людей похилого віку в Україні базується на конституційних засадах, галузевому законодавстві та нормативно-правових актах, що визначають державні гарантії соціальної підтримки осіб, які перебувають у стані вікової та соціальної вразливості. В умовах воєнного стану значення правового забезпечення соціального захисту людей похилого віку та одиноких осіб похилого віку, суттєво посилюється у зв'язку з поглибленням соціальних ризиків, обмеженням доступу до послуг і зростанням рівня бідності.

Основоположним документом у сфері соціального захисту є Конституція України, яка закріплює право громадян на соціальний захист у старості, у разі втрати працездатності та за інших обставин, передбачених законом [6], а також право на достатній життєвий рівень [7]. Ці положення створюють правову основу для формування та реалізації державної соціальної політики щодо людей похилого віку та визначають обов'язок держави забезпечувати мінімальні соціальні стандарти для цієї категорії населення.

Ключовим галузевим нормативним актом є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає правові та організаційні засади надання соціальних послуг особам, що перебувають у складних життєвих обставинах [8]. Відповідно до цього Закону, люди похилого віку та одинокі особи похилого віку визнаються отримувачами соціальних послуг, зокрема догляду вдома, стаціонарного догляду, соціальної адаптації, соціального супроводу та екстрених (кризових) послуг. Важливим є закріплення принципу індивідуальної оцінки потреб, що дозволяє адаптувати соціальну допомогу до конкретних умов життя одиноких літніх осіб.

Спеціальним нормативним актом, спрямованим на захист прав людей похилого віку, є Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [9]. Ним передбачено систему соціальних гарантій, пільг і послуг, спрямованих на підтримку гідного рівня життя осіб похилого віку. Однак в умовах війни положення цього Закону потребують актуалізації з урахуванням нових викликів, таких як масове внутрішнє переміщення, втрата житла та руйнування соціальної інфраструктури.

Важливою складовою соціального захисту людей похилого віку є пенсійне забезпечення, яке регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10]. Пенсія для більшості осіб похилого віку залишається основним джерелом доходу, а для одиноких літніх людей – часто єдиним засобом існування. В умовах воєнного стану держава забезпечила безперервність пенсійних виплат, що має вирішальне значення для збереження мінімального рівня соціальної стабільності цієї категорії населення.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України деталізують механізми реалізації законодавчих норм у сфері соціального обслуговування людей похилого віку. Зокрема, урядові постанови регламентують діяльність територіальних центрів соціального обслуговування, порядок надання соціальних послуг догляду вдома, стаціонарного та денного догляду, а також умови фінансування соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів [11]. У період воєнного стану було запроваджено спрощені процедури отримання соціальної допомоги, що підвищило доступність підтримки для одиноких осіб похилого віку.

Окреме місце в системі нормативно-правового регулювання займає Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який поширює державні соціальні гарантії на осіб похилого віку, змушених залишити місце постійного проживання внаслідок бойових дій [12]. Для одиноких осіб похилого віку з числа внутрішньо переміщених осіб передбачено право на адресну грошову допомогу, соціальні послуги та гуманітарну підтримку, що є ключовим чинником запобігання соціальній ізоляції та крайньої бідності.

О. Рябошапка зазначає, що сучасна система соціального забезпечення осіб похилого віку ґрунтується на законодавчо закріплених соціальних гарантіях, що включають пенсійне забезпечення, соціальні пільги, а також право на отримання соціальних послуг. Водночас дослідниця підкреслює, що, попри наявність розвиненої нормативної бази, ефективність її реалізації значною мірою залежить від узгодженості механізмів впровадження та рівня інституційної спроможності держави забезпечувати доступність відповідних послуг для осіб похилого віку [4].

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів України засвідчує наявність базової законодавчої основи соціального захисту людей похилого віку та одиноких осіб похилого віку. Реалізація цих положень відбувається через спеціалізовані інституції, що діють на стратегічному, центральному, регіональному та локальному рівнях управління.

На державному (стратегічному) рівні інституційної системи здійснюється формування концептуальних і нормативно-правових засад соціального захисту людей похилого віку. Верховна Рада України забезпечує законодавче регулювання шляхом ухвалення законів у сфері пенсійного забезпечення, соціальних послуг та соціальних стандартів. Президент України визначає загальні напрями державної соціальної політики, тоді як Кабінет Міністрів України забезпечує її реалізацію шляхом при-

йняття нормативно-правових актів, затвердження державних програм і порядків надання соціальних послуг. Тобто, на державному рівні визначаються пріоритети розвитку системи соціального захисту осіб похилого віку, у тому числі щодо підтримки одиноких осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Центральний рівень інституційної структури представлений органами виконавчої влади, які здійснюють галузеве управління у сфері соціального захисту. Ключову роль відіграє Міністерство соціальної політики України, до повноважень якого належать формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту людей похилого віку, визначення стандартів соціальних послуг, координація діяльності надавачів послуг та контроль за їх якістю.

Пенсійний фонд України є центральною інституцією у сфері пенсійного забезпечення, відповідальною за призначення, перерахунок і виплату пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [13]. Медико-соціальний компонент системи забезпечується Міністерством охорони здоров'я України, діяльність якого спрямована на реалізацію програм медичного обслуговування осіб похилого віку та інтеграцію медичних і соціальних послуг.

На регіональному рівні інституційна система реалізується через департаменти соціального захисту обласних державних адміністрацій, які забезпечують впровадження державної політики з урахуванням регіональних особливостей. На місцевому рівні функції соціального захисту покладаються на виконавчі органи місцевих рад та управління соціального захисту населення територіальних громад. До основних повноважень цих інституцій належать облік людей похилого віку, призначення соціальних виплат, організація та фінансування соціальних послуг, а також контроль за дотриманням стандартів соціального обслуговування. Особлива увага приділяється одиноким людям похилого віку, які потребують постійного соціального супроводу.

Безпосереднє надання соціальних послуг здійснюється на рівні спеціалізованих установ і організацій. До них належать територіальні центри соціального обслуговування, центри надання соціальних послуг, будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати, та геріатричні пансіонати. Більшість таких інституцій розташовані у великих містах та обласних центрах, у тому числі в регіонах, що постраждали від обстрілів або були тимчасово окуповані.

Скорочення кількості інституцій та чисельності осіб похилого віку, які в них перебувають у період воєнних дій, не слід інтерпретувати як однозначне зменшення потреби в інституційному догляді або покращення демографічної ситуації цієї вразливої групи. Насправді така динаміка значною мірою відображає процес вимушеної деінституціалізації, зумовленої воєнними ризиками, евакуацією та руйнуванням інфраструктури соціальної сфери. Значна частина людей похилого віку була переміщена з інституційних закладів до сімейного середовища – під опіку родичів, близьких або приймаючих громад, що часто відбувається без належного ресурсного

Основні типи інституцій соціального захисту людей похилого віку в Україні (2021–2023 рр.)

Тип інституції	Характеристики інституцій	2021		2022		2023	
		К-сть закладів	К-сть осіб	К-сть закладів	К-сть осіб	К-сть закладів	К-сть осіб
Будинки-інтернати	Догляд для людей з інвалідністю та віковими порушеннями	290	42000	280	39500	270	37000
Геріатричні пансіонати	Довготривалий догляд, медичний супровід, соціальна підтримка	95	16500	92	15200	90	14000
Психоневрологічні інтернати	Догляд для осіб із психічними розладами	145	41000	140	39000	138	37500
Територіальні центри	Надання базових соціальних послуг громадам	650	1200000	630	1100000	620	1050000
Центри денного перебування	Надають послуги догляду вдома, денний догляд	320	85000	300	70000	290	65000

Джерело: [14]

забезпечення та професійного супроводу. Таким чином, формальне зменшення контингенту інституцій не означає зниження загальної кількості осіб, які потребують соціального захисту, а лише трансформацію форм його надання – із стаціонарного в переважно неформальний, сімейно-орієнтований догляд. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність посилення підтримки домогосподарств, розвитку послуг догляду на рівні територіальних громад та впровадження інтегрованих моделей соціального захисту, здатних компенсувати втрату інституційних ресурсів в умовах війни.

Повномасштабна війна в Україні суттєво загострила проблеми функціонування системи соціального захисту, особливо в частині інституційного догляду за людьми похилого віку. Передусім слід виокремити безпекові ризики, пов'язані з безпосередньою загрозою життю внаслідок бойових дій. Частина інституційних закладів розташована в зонах підвищеної небезпеки, що ускладнює або робить неможливою евакуацію осіб похилого віку. Як зазначається у міжнародних дослідженнях, евакуація маломобільних груп населення потребує значних ресурсів та спеціалізованого супроводу, що часто є обмеженим в умовах війни [15].

Соціально-економічні наслідки війни додатково загострюють проблему бідності серед людей похилого віку та збільшують їх залежність від державної підтримки. Дослідження Полкової С. та Когатько Ю. свідчать, що навіть у довоєнний період рівень матеріального забезпечення цієї групи залишався недостатнім, а система соціального захисту потребувала структурного вдосконалення [5].

Не менш важливим викликом є обмеження доступу до медичних послуг. Порушення функціонування системи охорони здоров'я, дефіцит лікарських засобів та медичного персоналу призводять до погіршення стану здоров'я осіб похилого віку, особливо тих, хто має хронічні захворювання [2]. За даними міжнародних організацій, у кризових ситуаціях саме літні люди найчастіше залишаються без належного медичного догляду [1].

Суттєвою проблемою є кадровий дефіцит у закладах інституційного догляду. Внаслідок переміщення

населення та мобілізаційних процесів значна частина соціальних працівників залишає свої робочі місця, що призводить до перевантаження наявного персоналу та зниження якості надання соціальних послуг [1].

Крім того, спостерігається порушення матеріально-технічного забезпечення інституцій. Руйнування логістичних ланцюгів, перебої з постачанням продуктів харчування, медикаментів та енергоресурсів створюють критичні умови для функціонування закладів. У зимовий період особливо загострюється проблема забезпечення належного температурного режиму [1; 2].

Психоемоційний стан осіб похилого віку також зазнає значного негативного впливу. Війна, ізоляція та невизначеність майбутнього сприяють розвитку тривожних і депресивних станів, що підтверджується дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, які наголошують на високій вразливості літніх людей до психічних розладів у кризових умовах [2].

Додатковим ризиком є посилення соціального виключення. Інституційна форма догляду в умовах війни супроводжується обмеженням соціальних контактів, що суперечить сучасним підходам до активного старіння та соціальної інтеграції [1; 15].

Варто також відзначити територіальну нерівномірність функціонування закладів. У більш безпечних регіонах спостерігається перевантаження інституцій через переміщення осіб похилого віку, тоді як у прифронтових районах частина закладів припинила діяльність або функціонує з обмеженнями [1].

Окремою проблемою є недостатня координація між суб'єктами системи соціального захисту, зокрема органами державної влади, медичними установами та соціальними службами. Попри координаційну роль Міністерство соціальної політики України, у кризових умовах виявляються організаційні розриви, що ускладнюють ефективне реагування на потреби осіб похилого віку [1].

Таким чином, війна значно посилила системні проблеми інституційного догляду за людьми похилого віку та актуалізувала необхідність трансформації підходів до соціального захисту. Особливої уваги потребує розвиток альтернативних форм догляду, посилення міжвідомчої

координації та впровадження гібридної моделі соціальних послуг.

Недержавні організації, благодійні фонди та релігійні установи функціонують як важливий доповнювальний елемент інституційної системи соціального захисту. Їх діяльність спрямована на розширення доступу до соціальних послуг, упровадження альтернативних форм догляду та підтримки людей похилого віку, зокрема одиноких. Співпраця державного та недержавного секторів сприяє підвищенню ефективності системи соціального захисту в умовах обмежених ресурсів.

Особливого значення набуває посилення ролі територіальних громад як базового рівня реалізації соціальної політики. Саме на рівні громади формується найбільш оперативна та адресна система реагування на потреби осіб похилого віку, включаючи організацію догляду, надання соціальних і медичних послуг, забезпечення евакуації та підтримку внутрішньо переміщених осіб. Децентралізація управління соціальною сферою створює передумови для більш гнучкого та ефективного використання ресурсів, однак потребує належного інституційного та фінансового забезпечення. У кризових умовах саме громадський сектор часто забезпечує оперативність, інноваційність і гнучкість у наданні допомоги, зокрема через реалізацію гуманітарних програм, мобільних соціальних послуг та психосоціальної підтримки. Взаємодія держави та громадянського суспільства дозволяє компенсувати обмеженість ресурсів державної системи та підвищити охоплення вразливих груп населення. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання адаптивності соціальної підтримки до індивідуальних потреб осіб похилого віку. Як обґрунтовують Ю. Горемікіна та О. Дідківська, ефективна система соціальної підтримки не може обмежуватися виключно фінансовими інструментами, а повинна базуватися на розвитку інтегрованих соціальних послуг, орієнтованих на комплексне задоволення потреб літніх людей. Дослідниці наголошують, що важливим напрямом модернізації є посилення ролі територіальних громад, які здатні забезпечити більш гнучке реагування на соціальні ризики та індивідуалізацію соціального обслуговування, особливо для одиноких осіб похилого віку, що перебувають у складних життєвих обставинах [3].

Таким чином, ефективний соціальний захист людей похилого віку в умовах війни можливий лише за умови формування інтегрованої моделі, що поєднує міжсекторальну координацію, посилення ролі тери-

торіальних громад і розвиток партнерських механізмів між державними та недержавними інституціями. Такий підхід забезпечує не лише підвищення якості соціальних послуг, але й формування стійкої системи соціальної підтримки, здатної адаптуватися до кризових викликів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило здійснити комплексну оцінку функціонування системи інституційного догляду за людьми похилого віку в Україні в умовах воєнного стану та сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо її трансформації. Встановлено, що повномасштабна війна суттєво загострила структурні дисбаланси у системі соціального захисту, зокрема в частині інституційного догляду, які сформувалися ще у довоєнний період. Доведено обмежену адаптивність існуючої моделі до кризових умов, що проявляється у недостатній гнучкості механізмів реагування на зростання попиту на соціальні послуги та зміну потреб осіб похилого віку.

Сучасні виклики функціонування системи інституційного догляду мають комплексний характер і охоплюють безпекові, медичні, організаційні та соціально-психологічні ризики. Особливої актуальності набувають питання евакуації маломобільних осіб, забезпечення безперервності медичного обслуговування та підтримки психоемоційного стану осіб похилого віку. Виявлено тенденцію до зростання навантаження на інституційні заклади внаслідок внутрішнього переміщення населення та збільшення кількості одиноких осіб похилого віку, що супроводжується посиленням територіальної нерівномірності у доступі до соціальних послуг і перевантаженням установ у відносно безпечних регіонах.

Пріоритетними напрямками трансформації системи соціального захисту мають стати розвиток соціальних послуг за місцем проживання, підтримка сімейних форм догляду, посилення ролі територіальних громад, удосконалення міжвідомчої координації та впровадження цифрових інструментів управління.

Таким чином, подальший розвиток системи соціального захисту людей похилого віку в Україні має ґрунтуватися на принципах адаптивності, інтегрованості, людиноцентризму та стійкості до кризових викликів. Реалізація запропонованих підходів сприятиме підвищенню ефективності соціальної політики та забезпеченню належного рівня соціального захисту найбільш вразливих категорій населення, а також формуванню більш гнучкої та стійкої системи соціального забезпечення в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаної літератури:

1. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. The human rights situation of older persons in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation : briefing paper . Office of the UN High Commissioner for Human Rights. May 24, 2023. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/2023%20HRMMU%20Briefing%20Note%20on%20Older%20Persons%20-%20ENG.pdf>
2. WHO. Health System Support for Older Persons in Emergencies. Geneva: WHO, 2022. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240064935>
3. Горемікіна Ю., Дідківська О. Шляхи адаптації системи соціальної підтримки потреб осіб пенсійного віку. Демографія та соціальна економіка . 2023. № 3. С. 97-116. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-00014406383>
4. Рябошапка О. Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. Ввічливість. Humanitas, 2022. No. 1, pp. 168–173, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>

5. Полякова С., Когатько Ю. Бідність українських пенсіонерів: довоєнна ситуація і вплив війни. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 2. С. 92-109. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001410193>
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). Ст. 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
8. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
9. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3721-XII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
11. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417 (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-п>
12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
13. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
14. Державна служба статистики України. Соціальний захист населення України: статистичний збірник за 2023 рік. Київ, 2024. 64 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2025/zb/02/zb_szn_2023.pdf
15. HelpAge International. Lost in the Life: Summary of Survey of Older People in Ukraine. London, 2023. URL: <https://www.helpage.org/wp-content/uploads/2023/05/Lost-the-life-Summary-Ukrainian.pdf>

References:

1. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2023). *The human rights situation of older persons in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation: briefing paper*. Available at: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/2023%20HRMMU%20Briefing%20Note%20on%20Older%20Persons%20-%20ENG.pdf>
2. World Health Organization (2022). *Health system support for older persons in emergencies*. Geneva: WHO. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240064935>
3. Horemikina, Yu., & Didkivska, O. (2023). *Shliakhy adaptatsii systemy sotsialnoi pidtrymky potreb osib pensiinoho viku* [Ways of adapting the system of social support to the needs of elderly people]. *Demography and Social Economy*, no. 3, pp. 97–116. Available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-00014406383>
4. Riaboshapka, O. (2022). *Sotsialne zabezpechennia liudei pokhyloho viku: mizhnarodnyi dosvid* [Social protection of older persons: international experience]. *Humanitas*, no. 1, pp. 168–173. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>
5. Poliakova, S., & Kohatko, Yu. (2023). *Bidnist ukrainskykh pensioneriv: dovoienna sytuatsiia i vplyv viiny* [Poverty of Ukrainian pensioners: Pre-war situation and the impact of war]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika* [Demography and Social Economy], no. (2), pp. 92–109. Available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001410193>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine], Article 46. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine], Article 48. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). *Pro sotsialni posluhy* [On Social Services]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1993). *Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini* [On the basic principles of social protection of labor veterans and other elderly citizens in Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia* [On compulsory state pension insurance]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009). *Deiaki pytannia diialnosti terytorialnykh tsestriv sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh)* [Some issues of activity of territorial centers of social services provision]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-п>
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib* [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
13. Law of Ukraine. (2003). *Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia* [On compulsory state pension insurance] (No. 1058-IV, July 9, 2003, as amended). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
14. State Statistics Service of Ukraine (2024). *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy: statystychnyi zbirnyk za 2023 rik* [Social protection of the population of Ukraine: statistical yearbook for 2023]. Kyiv. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2025/zb/02/zb_szn_2023.pdf
15. HelpAge International (2023). *Lost in the Life: Summary of Survey of Older People in Ukraine*. London. Available at: <https://www.helpage.org/wp-content/uploads/2023/05/Lost-the-life-Summary-Ukrainian.pdf>

SOCIAL PROTECTION OF ELDERLY PEOPLE AND SINGLE ELDERLY PEOPLE DURING THE WAR IN UKRAINE

The article examines the specific features of the social protection system for older persons and single elderly individuals in Ukraine under martial law. It is substantiated that the full-scale war has significantly exacerbated existing structural problems in the social sphere, including insufficient funding, limited accessibility of services at the community level, and the dominance of institutional care models. It is determined that older persons belong to the most vulnerable social groups due to a combination of demographic, medical, and socio-economic factors, which, under wartime conditions, leads to increased risks of poverty, social exclusion, and deterioration of health. The regulatory and legal framework of social protection for older persons is analyzed, including constitutional guarantees, sectoral legislation, and by-laws governing the provision of social services. The roles of key institutions at the national, regional, and local levels are identified, as well as the growing importance of territorial communities in ensuring access to social support. Particular attention is paid to the institutional care sector, including residential care facilities, geriatric institutions, and territorial social service centers. The main challenges in the functioning of the social protection system during the war are identified, including security risks, limited access to healthcare services, staff shortages, disruption of material and technical supply, and insufficient interagency coordination. It is proven that the reduction in the number of institutions and their residents does not indicate a decrease in the need for social protection but reflects a transformation of care models and a partial shift of responsibility to families and communities. The study substantiates the need to transform the social protection system through the development of community-based services, the implementation of an integrated cross-sectoral approach, and the strengthening of partnerships between public authorities and non-governmental organizations. A transition toward a hybrid model of social services is proposed, combining institutional and non-institutional forms of support, taking into account the needs of older persons in crisis conditions.

Keywords: *social protection, elderly people, lonely elderly people, war, social services, vulnerable groups.*

Дата надходження статті: 13.04.2026

Дата прийняття статті: 04.05.2026

Дата публікації статті: 29.05.2026